

Bo és predicar la caritat, però és millor practicar-la

Joan Serrallonga i Urquidí

(Universitat Autònoma de Barcelona)

La vinculació de Jacint Verdaguer a la sociabilitat popular és un procés progressiu basat en la pertinença, els estudis, la reflexió i la seva extensa obra. Probablement no sigui cap disbarat interpretar aquesta relació dient que allò que hi va veure era un moviment de persones oprimides i amb recursos limitats que afrontaven els problemes del futur amb decisió tot i tenir en contra tot l'enorme pes de l'oligarquia. Un poder omnímode, que es basava a mantenir un món completament estàtic, un poder del qual ell formava part encara que fos una peça molt petita i involuntària. El camí de la persona, i el del sacerdot també, el portaran a allunyar-se cada vegada més d'aquest escenari sense funció. Per això, per encapçalar aquesta breu aportació, que es troba a mig camí entre la història i l'especulació amb fonament, voldria incloure unes paraules de mossèn Cinto que situen els oprimits per sobre dels opressors. La reflexió va referida a la poesia, són uns mots molt sentits que va pronunciar l'11 de novembre de 1886 a l'encara poble de Sant Martí de Provençals en la festa del Certamen Catalanista: «La poesia és una blanca i hermosa filla del cel que, compadescuda dels pobres fills d'Adam, baixa, de tant en tant, d'aquelles serenes altures a ajudar-nos en nostres afers, a encoratjar-nos en nostres tribulacions, deixant-nos ses mateixes ales per volar, sobre totes les misèries humanes, cap allà dalt on volen les flaires de totes les flors, los sospirs dels malalts i presos, les llàgrimes del pobre, les almoines del ric i les oracions de tots los que creuen, amen i esperen».¹

1. VERDAGUER, Jacint. *Prosa*, a cura de Joaquim Molas i Isidor Cònsul. Barcelona: Proa, 2003, p. 412-414, citació p. 413.

Per entrar en el període que s'ha escollit per a aquest col·loqui ens caldrà una identificació del fet que va motivar el primer llibre dels dos que s'han triat del poeta, *Caritat*. Aquest succés va ser un fenomen natural: el terratrèmol de desembre de 1884 amb epicentre a la zona oriental d'Andalusia. Però, la reacció que provocà o, millor dit, que no provocà en els poders públics de tota Espanya fou just el contrari: un element antinatural. És per això que haurem de continuar per una explicació de la total manca de reacció de les autoritats, de totes les autoritats. És a dir, haurem de situar amb cura el posicionament de l'observador davant d'una manca d'actuacions que provoca el patiment o la mort de moltes persones indefenses. Cal deixar ben palès que aquella beneficència vuitcentista que aplicava el govern estava més pensada per al càstig preservador de l'ordre establert que per al socors als necessitats, dit d'altra manera: era molt més especulativa que solidària. Així, doncs, els crits, laments i protestes dels afectats es difondran a tot el territori. Uns només els senten, altres els escolten perquè hi posen la voluntat. Per a mossèn Cinto, en el treballós camí de ser «apòstol de la caritat i evangelista de la pobresa», com aviat el qualificarà el metge Josep Falp i Plana, els crits són ensordidors. Ens cal situar, doncs, la posició d'una bona persona que, després d'alguna reflexió de xoc, en aquests temes es presentava curull de sensibilitat i de compromís. Precisament perquè està convençut del compromís, perquè té fe en la caritat com una de les majors virtuts, diu que «de totes les arts que serveixen al mal en la terra, la que fa més horror és la d'oprimir els pobres». Perquè en aquest garbuix personal del sacerdot, cada vegada més proper a tot allò que aviat l'haurà de distingir, no s'hi mostrarà la vella caritat d'una església rànica, sinó la visió de l'autèntica solidaritat popular. Ho podem llegir en les poques paraules que els mateixos dies del fet dirigeix al seu superior temporal d'aleshores, el bisbe de Barcelona, el reaccionari Jaume Català i Albosa. És un paràgraf on l'home bo que fa de sacerdot aconsegueix explicar amb enorme efecte la postura responsable que va prenent espontàniament la gent més senzilla i humil.² És, en realitat, una clara

2. «...i una viuda obligà a son fill de pocs anys a llevar-se el gavan i a deixar-lo allí, tot explicant-li que seria per algun pobre noi d'Andalusia que estava despullat i que no tenia mare... Avergonyit i amb les llàgrimes als ulls, me n'aní a casa a cercar mon òbol humil.» *Caritat. Poesies estampades amb motiu dels terratrèmols*

renúncia al missatge mesquí de bons i dolents, a la retòrica buida que hom trobava entre els seus companys de sacerdoci, a les canongies, als palaus episcopals. És una primera nota de la direcció cap a l'escarment venjatiu que ben aviat patirà en pròpia carn, a la vegada que l'inici públic d'un camí que com sabem ja no tindrà aturador. Per a conèixer de primera mà aquest missatge i aquest camí haurem d'esbrinar lleugerament què coneixia mossèn Cinto de les condicions de vida i de treball de la població obrera, perquè és ben clar que s'ha completat el procés que la situa com «la classe més nombrosa i més pobra» de la nostra societat basada en la lluita de classes. Caldrà fugir, per tant, de la visió del romàntic que tan sols hem ubicat al camp i a les delícies de la vida de pagès. Així mateix, quedarà ben palès que comparava aquest coneixement popular amb altres posicions i indrets que li servien de guia fonamental en la seva expressió.

El dia de Nadal de 1884, quan passaven uns minuts de les 9 del vespre, un terratrèmol de desmesurada intensitat va sacsejar una part de la zona oriental d'Andalusia, més concretament una àrea esfilagarsada que era dins les províncies de Granada i Màlaga. L'epicentre era proper a Albuñuelas del Valle, a l'Alpujarra. Sols en aquest terme municipal hi varen morir 140 dels seus 1.640 habitants. Altres cinc-cents veïns d'aquest llogarret varen resultar ferits, alguns amb sofriments que arrossegaran tota la vida. La visió del campanar del poble, totalment esquerdat, sense barret i amb tots els ornaments caiguts, ens deixa conèixer l'abast de la destrossa. Les cases més humils es varen plegar com un trencadís castell de cartes velles. Els veïns s'amuntegaren a l'ensotada plaça i amb el terrible fred dels rigors de l'estació encengueren una foguera sense atrevir-se a moure's de lloc. El mateix passava a pobles com Dúrcal, Cónchar, Nigüelas, Murchas, Lanjarón... Es va alçar a corre-cuita un hospital de sang al nucli de Padul. D'aquesta forma s'aconseguí habilitar tot l'espai possible en un poble que també s'havia vist afectat, però a la vista de l'estesa destrucció res semblava suficient. Ara bé, hem de fer notar que la iniciativa de l'hospital de sang —com si es tractés d'una guerra contra tot— la prendran els mateixos veïns i no pas les absents

d'Andalusia, dedicatòria a l'excel·lentíssim señor bisbe de Barcelona. En una carta a Jaume Collell, datada el 20 de gener de 1885, li diu «Vaig publicar una dotzena de balades i altres cançoneries amb lo títol de la *Caritat*».

autoritats. Al cap d'un temps, que va transcórrer molt a poc a poc, es comptabilitzaren oficialment 745 morts a tota la zona afectada. Avui, no hi ha dubte que la quantitat de damnificats fou sensiblement major. La visita del rei Alfons XII, efectuada vint dies més tard a instàncies d'un indolent govern conservador, fou destacadament superficial. Va ser de circumstàncies perquè anava destinada únicament a calmar la xarxa de cacics locals i res més. Potser per això ni tan sols va arribar als nuclis més afectats pel sisme. Albuñuelas i Murchas es varen quedar esperant la visita del jove monarca. L'escandalosa manca de socors oficials, malgrat que hom hi situés una pantalla de distracció amb la creació d'una Comissió reial, va provocar que es posés en marxa una subscripció popular a tota la península. Una subscripció espontània i sense fre. No era la primera vegada,³ ni serà l'última que la població s'ha de socórrer sense ni la iniciativa, ni l'ajut dels poders públics. En una placa col·locada a l'església d'Alhama, Granada, s'informa que es varen recaptar 3.448.303 pessetes, una xifra crescuda, tot i que insuficient per a pal·liar les enormes destrosses. Res es diu d'un estipendi per als afectats, per aquells que ho havien perdut tot. Al cap d'un parell de mesos del terrible terratrèmol, en una conferència llegida a l'Ateneo de Madrid, l'enginyer José Macpherson⁴ es farà ressò de les pessimes estructures d'edificació a tota la vasta contrada, a la vegada que aconsellarà les autoritats per tal que les prohibeixin en el futur. No va dir res de les miserables condicions en les quals vivia la població. De nou, doncs, ens trobarem amb la visió d'uns miseriosos veïns que ni tan sols varen veure passar els diners, però que sens dubte saberen apreciar la immensa solidaritat popular de la resta d'Espanya.⁵

3. Durant la trajectòria de la mal anomenada Guerra d'Àfrica (1859-1860) l'arribada d'arreu del territori de socors populars als soldats que anaven a la campanya va fer enrogir de vergonya les autoritats. Fou una primera decepció d'una guerra que mai més tornarà a ser popular. Quan el 1860 els soldats desfilaven pels carrers de Madrid, fets a miques per l'especulació («una guerra grande para una paz chica»), la població cridava tan fort que el general Leopoldo O'Donnell es va fer fonedís i va fugir directament a Aranjuez sense passar per la capital.

4. MACPHERSON, José. «Los terremotos de Andalucía», Conferencia leída en el Ateneo de Madrid en febrero de 1885. Madrid: Imprenta de Fortanet, 1885.

5. En una lletra a Josep Lluís Pons i Galarza, datada el 25 de maig de 1885, li diu: «No sé com donar-li les grans mercès per son bellíssim article sobre mon

Som davant d'una enorme desgràcia provocada per un fenomen natural en una zona de risc. Unes poblacions allunyades, amb uns edificis construïts de forma miserosa, una estructura tan desballes-tada que lamentablement no tenia altra protecció que la pregària. Una àrea amb veïns pobres atrapats del tot entre el caciquisme tradicional, els especuladors feudals que no hi vivien, la foscor del clergat més mesquí i l'abandonament gairebé complet dels poders públics. Una situació, d'altra banda, que en aquells moments era ben visible en molts indrets d'Espanya. La mateixa situació la trobarem amb l'emergència del còlera, l'epidèmia per excel·lència al segle XIX, que en diversos brots va provocar milers de morts. I és que la completa inacció de la beneficència pública —dels socors governatius— se'ns mostrarà de forma diàfana si resseguim amb cura els pelats pressupostos que qualsevol govern de la Restauració podia destinar a l'apartat de «calamitats públiques». És a dir, una situació tan esgarrifosa que sols la solidaritat dels altres pobres, dels oprimits, dels més humils podia aconseguir desencallar alguna cosa. Verdaguer ho coneixia bé, com ho sabia tothom que hi pensés amb la suficient voluntat d'entendre. De fet, les sentides paraules que escriu fan referència, en els esparsos títols de les poesies, a aquesta fatalitat de la manca d'auxilis. Les poesies que relligarà en la seva obra d'ajut foren escrites amb tot el cor i anaven dirigides a agombolar els pobres afligits, escandalosament abandonats pels poderosos.

Aquest tret de sortida en el pretès canvi de visió de Verdaguer, si és que podem parlar de la mutació de la persona, es consolida en poc temps. De fet, es reforça perquè ja hi era. Algun imprudent assa-gista podria escriure que és fruit de conviccions poc fermes o bé de coneixements fràgils i mal apresos. No és gens així. Voldria destacar que des dels seus primers encàrrecs sacerdotals Verdaguer coneix amb prou detall el tema del treball a la comarca d'Osona i, després, al conjunt del nostre país. Quan el 1871 va ser destinat a la minúscula parròquia de Vinyoles d'Orís hi va trobar un rector carlí del «morro fort», mossèn Josep Antoni Galceran i Tarrés, i va haver de fer el

pobre llibre *Caritat*; no el mereixia eixa senzilla almoïna de poeta. [...] L'article de vostè m'ha ajudat a vendre la primera edició, que ha donat 260 duros als pobres d'Andalusia». Mossèn Cinto aprofita l'ocasió i li adjunta la segona edició de *Caritat*.

tradicional via crucis de tots els vicaris: restar a l'aguait, fer la feina econòmicament sobrera, viure amb pocs recursos i obeir.⁶ Tot això enmig de la terrible inseguretat que provocava la darrera carlinada. El nou vicari ben aviat va veure que els feligresos que acudien a les vetlles i als actes de culte no eren sols pagesos i jornalers de la contrada, sinó obrers, perquè el proletariat fabril hi havia fet acte de presència feia anys. Les dones i nens que venien als encàrrecs del vicari eren la família d'aquells obrers que havien passat de viure lligats a la paireria a caure en la servitud sense límits de les noves fàbriques. Un seguit d'enginyers hidràulics aprofitaven el canal setcentista sobre el riu Ter amb desconegut dinamisme, això ho transformava tot i per a tothom era visible. La parròquia de Vinyoles era un destí eclesiàstic que certament no tenia cap brillantor⁷ i que es presumia sense massa possibilitats d'ascens, tot i no ser «una parròquia de gos». Fet i fet l'únic que la podia agermanar amb altres de més amunt del riu era la població obrera que s'apilava als dos nuclis de l'estirat municipi. Perquè ben a prop mateix s'hi havien construït fàbriques tèxtils i començaven a florir les colònies fabrils. A Torelló, Sant Vicenç de Torelló, Manlleu i a la banda de Sant Hipòlit de Voltregà el tèxtil s'havia imposat amb una força estremidora i modificava la vida i els costums. Vic restava com una entitat més levítica que mai i amb ben poca activitat. A més, a tot el país, la deserció de bracers, masovers rònecs i jornalers va anar afeblint el pes immens del camp per deixar a la vista de tothom el treball industrial. Com que no hi havia pas prou braços en varen venir de fora, de «l'altre riu» i de més enllà, un

6. El gener de 1872, sabent que un amic està malalt, de fet molt malalt, li escriu en aquests termes: «En altre temps jo hauria baixat a veure'l, però ara, havent de demanar llicència, amb més d'un amo, i estant lligat al ramadet parroquial, no sé si gosaré». Fins i tot era el «senyor rector» qui li portava els encàrrecs quan anava a Vic i, per això es dolia de la seva situació. Isidor Cònsul va elaborar un esquema un xic fantasiós de les dissorts que Verdaguer va patir a la parròquia de Vinyoles i que el portaren a la malaltia, *Perfils de Verdaguer*. Barcelona: Proa, 2003, p. 66-67.

7. La parròquia de referència era Sant Hipòlit de Voltregà, que encara controlava aleshores la del santuari de La Gleba. Vinyoles era un llogarret petit amb forts i rics propietaris rurals, una indústria en expansió i la caserna d'Artilleria de Conangell. SERRALLONGA, J. et al. *Sant Hipòlit de Voltregà dins la història*. Vic: Eumo, 1986. Diversos autors. *Les Masies de Voltregà. Un riu d'història*. Vic: Eumo, 2010.

element que va capgirar per sempre el suposadament tranquil pas del temps a pagès. Les relacions socials de la zona, tan convulses després de la darrera carlinada, varen ser substituïdes per una sociabilitat popular centrada en l'obrerisme de fàbrica. La Farga Lacambra, que treballava l'aram, s'hi va instal·lar de forma reduïda el 1852, concretament als amplis terrenys del mas Ordeig i ben a la vora del riu. Els cronistes locals, fidels notaris del canvi i no de la interpretació, anotaven que mentre les pedregades aixafaven el blat, les fàbriques continuaven treballant i envaint les poblacions de les vores del riu. Vinyoles havia quedat en aquesta situació tan diferent de la tradicional quan hi arriba Jacint Verdaguer. És per tot això que el jove capellà era ben conscient —per coneixement directe i no pas per referències— de les condicions de vida, les formes de treball i tot allò que representaven. I és que situar-lo només com el poeta romàntic del camp encisador i immòbil —com alguns han fet— és una equivocació que deixa de banda una part considerable del seu missatge. A més, naturalment i com passava a tothom, no es mostrarà immune al trencadís del llenguatge tèxtil que adornava l'acolorida parla de les comarques fabrils: «I el cànem que el desembre veurà de la filla rajar al fus, fossada tornant-se en fil moixell», diu a *Pàtria* l'any 1888. I encara que la referència és d'un arcaisme evident, s'ha de valorar en el conjunt de l'obra. Tornem així al període que ens ocupa, el que va fins a mitjan dècada de 1890. Crec que mossèn Cinto, en base a un saber suficient de les formes d'explotació que el sistema capitalista aplica sobre les classes populars, havia consolidat un comportament propi. Això no volia pas dir que plantegés cap acció concreta, cap reacció que no fos la de la seva obra. Parlar d'explotació de la classe obrera, fer-ho situant qualsevol forma en el pensament verdaguerià, seria una gosadia avui encara sense cap mena de fonament. Deixeu-me dir, però, que realment el poeta coneix bé aquesta explotació i les formes que pren.

Als anys vuitanta funcionà a Madrid la Comissió de Reformes Socials (la Comissió Moret) que vol saber què i com eren els obrers; no ho vol conèixer per a millorar les seves estremidores expectatives de vida, sinó únicament per a poder-los controlar millor. Les informacions que va rebent la Comissió, i així mateix les conclusions que en va traient, les publicava als diaris i en farà uns grossos volums

oficials. Al mateix temps, als periòdics i revistes hi apareixen amb regularitat les intervencions dels compareixents, gairebé mai en bona prosa, però sempre molt efectives. Hom situava una Espanya que per a un observador cec podria semblar plena d'obrers, però això seria una Espanya completament irreal, perquè en ben poques zones s'hi localitzava aquest treball fabril. Catalunya era la zona principal on el propi mot «obrer» es feia servir des de feia anys, mentre en altres indrets encara mantenien l'ús antic deslligat del treball industrial.⁸ Es visualitzava una classe obrera de la qual no tothom coneixia el fons, la forma i la lluita. Verdaguer sí que comprenia aquestes qualitats, totes tres.⁹ Perquè ningú amb dos dits de front pot pensar que el nostre poeta havia circulat pel món amb una visió beatífica de les coses, sense adonar-se de què passava i per quin motiu succeïa. Qui serà l'almoïner del marquès de Comillas, el capellà domèstic ben dotat de la família López, sabia perfectament què passava a la Catalunya industrial, ho havia vist i en part viscut quan era en aquella àrea rànica d'una comarca d'Osona cada vegada més plena de fàbriques i de treballadors necessitats d'ajut. No havia d'aprendre per les informacions dels diaris les bases que sustentaven l'estès treball fabril, no s'havia de documentar als llibres, perquè ho coneixia perfectament. No era una ànima cànida que amb els diners dels Comillas feia caritat en el buit, que vivia en un món imaginari o en un altre cel. Sabia perfectament que la caritat era explotada per l'Església catòlica i que els curials havien creat una imatge concreta del pobre. Per això havia volgut fugir de la distinció d'aquells clergues que situaven la

8. Les tres primeres entrades del *Diccionario de la Real Academia Española*, edició de 1882, són: «El oficial que trabaja por jornal en las obras de las casas y en las labores del campo», «El que trabaja apostólicamente en la salud de las almas», i «El que cuida de las obras en las Iglesias ó comunidades, que en algunas catedrales es dignidad».

9. L'article publicat el 5 de setembre de 1897 i que Verdaguer titulà també «La caritat» comença amb una breu cita de l'Encíclica del papa Lleó XIII, ell en diu «Encíclica sobre la qüestió obrera» i, més endavant, hi afirma: «Quan escrigué aqueixa carta tan clara i senzilla com mal entesa per no sé qui, tot just s'havien vist espurnejar les primeres guspises de l'anarquia, amb alguns petardos, i s'era ben a temps d'apagar l'incendi amb les aigües sagrades de la beneficència. ¿Quantes vides hi ha segades per no haver-ho fet? ¡Quants mals s'haurien evitats! ¡Quants i quan horribles crims s'haurien deixat de cometre!». VERDAGUER, Jacint. *En defensa pròpia*. Barcelona: Tusquets editors, 2002, p. 105-107.

caritat només en el pobre que al seu parer ho mereixia, i no en aquell que realment ho necessitava. Verdaguer no vivia en aquest cercle tancat, ni era un visionari que deixés de banda la realitat del temps que li havia tocat viure. Al contrari, era un sacerdot humil que no tenia l'habilitat demostrada pels curials engalonats i tips com ara el canonge Collell,¹⁰ aquells que es deien propers i no ho eren pas tant. Un capellà, dic, que de cap manera volia ser canonge: «crec que m'estimes massa —li diu a Collell— per contribuir a posar-me lo dogal, mes sàpigues que si me'l posen lo trencaré... abans d'acceptar el jou de la canongia». Verdaguer era una persona que tocava de peus a terra, encara que alguns volguessin fer-ne veure una aparença gris, com de viure als núvols, com d'estar posseït. És per això que tothom que el llegeixi amb el cor net s'adonarà immediatament que aquesta evasió era un aspecte del tot inexistent i, en canvi, que cercava solucions «en aquesta vall de llàgrimes».

Quan parlem de les condicions de vida i de treball de la classe obrera, aquella que mossèn Cinto conegué al primer destí sacerdotal, que retrobarà d'almoïner de la casa López i que veurà al seguit de la vida sacerdotal, àdhuc en moments de tribulacions, què volem assenyalar? Bàsicament ens referim a les inhumanes condicions de treball, a les inacabables jornades, a la forçada ocupació de dones i nens, a una alimentació tan deficitària que massa sovint portava aparellades un seguit de temibles malalties que deixaven seqüeles que no s'esborraven, a uns habitatges insans i foscos, a la manca d'higiene o a la més completa falta d'atenció sanitària. A tot allò que, des d'un altre àmbit, més científic però no més emotiu, s'ha definit magistralment com «genocidi pacífic». No entraré, en aquesta breu relació, en el camp de les xacres que en forma de vicis els atribuïa la burgesia, però són ben fàcils de situar. A totes aquestes característiques derivades de l'intens procés industrialitzador hi haurem d'afegir l'analfabetisme oficial, aquell que es comptabilitzava en els censos de

10. La canongia de mossèn Jaume Collell la devia, sens dubte, als bons oficis que va fer Verdaguer prop del marquès de Comillas. Efectivament, quan es va nomenar el nou ardiaca de Vic, que va ocupar Casadevall, la canongia vacant va ser, després de vèncer fins i tot l'hostilitat del propi Cánovas, per a Collell: «Ve't aquí la comunicació oficial de la canongia que per tu m'acaba d'entregar en Claudio López» li diu en una carta d'octubre de 1880.

població, però que no era pas del tot real. Per què? Doncs perquè les pobres mares sovint solien aplicar el procés d'endoculturació, que amb evident garreperia els reservava l'església, a l'ensenyament de la lectura als seus fills. Que les lectures emprades no fossin de combat —gairebé mai ho podien ser en aquell estadi— no volia pas dir que no servissin per aprendre i adquirir consciència de l'explotació. I per què ho dic això? Simplement per fer notar que les classes populars coneixien i recitaven el poeta i no veien tant el sacerdot.

La popularitat de mossèn Cinto, que no té aturador ja als anys vuitanta, és el resultat d'una actitud valenta i decidida amb els pobres i els necessitats, molt més enllà de la caritat eclesial o patrícia; és la pràctica d'una caritat que s'acosta al miseriós fins a omplir el seu pensament,¹¹ la d'un almoïner, com ell deia, que té el do de la paciència, tot el temps del món i que mai no es cansa, és la d'una persona que considera els obrers no com a classe perillosa, sinó de trets propis. La popularitat de Verdaguer és el compendi d'una obra abocada a la *pàtria*, a Catalunya, en la direcció que la sentien els menestrals, els obrers, els bracers, els més humils i no en el camí de la recatolització per mitjà del país; és la repercussió del seu enfrontament senzill i profundament dolorós amb els poderosos i, especialment, amb els més rics i el clergat que els sustentava de forma impúdica. Quan se'l vol considerar boig per a tancar-lo, quan l'abandona el canonge Collell que passava per ser l'amic més íntim, quan la família —en la figura del reaccionari Narcís Verdaguer i Callís— atia, com diu el poeta, «el foc terrible de les injúries i maledicència que ha estat a punt de devorar-me», quan l'equivocat Morgades, el bisbe de Vic paladí de la burgesia que volia conduir la nova societat, perdent tota raó, el vol amagar de forma permanent al santuari de La Gleva o confinar-lo a la Casa asil sacerdotal¹² i sotmetre'l així de forma feudal, és en aquest moment quan mossèn Cinto té per sempre la corona de les classes

11. «Com la caritat és una virtut tan alta, Déu Nostre Senyor espera a premiar en l'altra vida als que l'exerciten i que aquí en la terra se complau en enviar-los sofriments, injúries i oprobis», carta publicada a *El Noticiero Universal*. «Un sacerdot perseguit». A: VERDAGUER, Jacint. *En defensa pròpia*. Barcelona: Tusquets editors, 2002, p. 47.

12. «...me parlà de si m'havia inscrit o m'anava a inscriure a Casa Asilo. Jo li'n doní i li'n torno a dar les gràcies, mes després d'encomanar-me a la Mare de Déu, me sembla que és massa assegurança per mi i que Ella me vol més desarrelat

populars, quan vertaderament el missatge de la seva obra pot arribar a tothom. Quan sembla que no hi haurà limitació per a la seva situació de penalitats, és quan la gent comú l'estima més de veres. Ara bé, de forma ineluctable els poderosos enemics aconseguixen que es retracti fent-li «el pacte de la fam», posant-lo a les «l·listes negres», retirant-li l'ofici per situar-lo en la més gran necessitat, i és quan es coneixen aquests artificis quan més torna a arribar al fons del cor dels ciutadans i més por li tenen els poderosos. Aquells que el situen definitivament amb els que ells qualifiquen despectivament com la «massa».¹³

Una mica abans del moment suprem de la renúncia pública, de l'obligada retractació, trencats ja tots els ponts d'entesa, potser en plena desesperació, el 1897 es referirà al moment present usant un to de broma que certament no ho és. I després de saber d'una juguesca sobre la seva vida «en una casa grossa de Barcelona», fa un pas endavant, ho fa ben ferm i, usant expressament una forma de llenguatge popular, els engalta: «Quin enterro que m'he perdut no aclucant els ulls a satisfacció seva! Segurament me l'haurien fet de primera classe i a tot gasto, i la sepultura no hauria desdit de l'enterro. Però no sóc ambiciós; lo diable no em tempta per aqueix cantó. [...] Los que m'empenyen poden anar passant si tenen pressa; jo no en tinc i puc esperar encara. Si no queda gens de boato pòstum per mi, me'n passaré; ja estic content de la bona voluntat».

d'interessos i confiances de la terra», a Josep Morgades, bisbe de Vic, La Gleva, 2 de març de 1897. VERDAGUER, Jacint. *Prosa*. Barcelona, 2003, p. 1047-1048.

13. Francesc Cambó, aleshores regidor de la ciutat de Barcelona i amic íntim dels calumniadors de mossèn Cinto, especialment dels Verdaguer Callís, en diu «La darrera malaltia de mossèn Cinto era seguida per tothom amb angoixa, car la massa veia en ell no sols el gran poeta sinó el perseguit dels poderosos». *Memòries (1876-1936)*. Barcelona: Editorial Alpha, 1981, p. 86. Fem notar l'ús de «la massa» com un pejoratiu, fem notar la por en la valoració que introdueix. També Josep Maria de Sagarra usa el terme quan, a la mort del poeta Maragall, diu que «no va transcendir mai al poble ni a la massa» (com mossèn Cinto). *Memòries*. Barcelona: Aedos, 1954, p. 434. Després de la mort de mossèn Cinto, el bisbe Torras i Bages, preocupat per l'ús que es pogués fer de l'obra li escriu a Manuel Duran i Bas el març de 1903 en aquests termes: «creia oportuno un homenaje literario a Verdaguer en esta Diócesis para desvirtuar la acción de la gente avanzada que quisiera arrancar el poeta de la Iglesia...». Riquer, Borja de. *Epistolari polític de Manuel Duran i Bas*. Barcelona, 1990, p. 562-563.